

MÜSTAKİM-ZÂDE VE DURÛB-I EMSÂLİNİN TÜRK EDEBİYATINDAKİ YERİ VE ÖNEMİ

Yard. Doç. Dr. Ahmet YILMAZ*

I.BÖLÜM : DURÛB-I EMSÂLLER

A. DURÛB-I EMSÂL NEDİR?

1. Tarifi .

Darb-ı mesel tamlamasının çoğuludur. Sözlükte, örnek vermek, bir hali temsil yoluyla anlatmak maksadıyla söylenen hikmetli söz, atasözü, atalar sözü olarak tarif edilmektedir¹. Ömer Asım Aksoy ise atasözlerini, atalarımızın uzun denemelere dayanan yargılarını genel kural, bilgece düşünce ya da öğüt olarak düsturlaştıran ve kalıplaşmış biçimleri bulunan, kamuca benimsenmiş özsözler, olarak tarif etmektedir².

Durûb-ı emsâl terkinin sınırlarını belirlediği alana deyimler de girmektedir. Çünkü deyim sözlükte, asıl manası dışında kullanılarak yeni bir anlam kazanan ve bir düşünceyi güçlü olarak ifade eden iki veya daha fazla kelimededen oluşan kalıplaşmış söz, tabir, olarak tarif edilmektedir³. Ömer Asım Aksoy'a göre deyim, çekici bir anlatım kılığı taşıyan ve çoğunun gerçek anlamından başka bir anlamı bulunan kalıplaşmış sözcük topluluklarıdır⁴.

* S.Ü.İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

¹ Bkz. DOĞAN, Mehmet; Büyük Türkçe Sözlük ,s.80

² Bkz. AKSOY, Ömer Asım; Atasözleri ve Deyimler, s.26

³ Bkz. DOĞAN, Mehmet; A.g.e. "deyim maddesi"

⁴ Bkz. AKSOY, Ömer Asım, a.g.e. s.37

Darb-ı mesel terkiibini oluşturan kelimeler Arapça olmakla birlikte terkiib Farsçadır. Durûb-ı emsâl ise tamlayan ve tamlanan tarafların çoğul şekilleriyle oluşturulmuştur. Kur'an-ı Kerim'de örnek vermek olarak zikredilmiřtir⁵. Bu sebeple atasözleri ve deyimler bu terkiiple ifade edilegelmiştir.

Atasözleri ve deyimler üzerinde uzun yıllar çalıştığını bildiğimiz **Adnan Ötüken**, darb-ı mesel tarifini yaparken, **hüküm ihtiva eden sözlere atasözü denmesi ve bunların dışında kalanların da deyim adıyla adlandırılması doğru olur. Fakat deyimlerin de atalardan intikal eden bir miras olduğu unutulmamalıdır, demiřtir⁶**. Bizce de en doğru tarif budur. Yani atalarımızdan bizlere intikal ederek dilden dile dolaşan ve her fırsatta kullanılan kalıplaşmış sözlere herhangi bir hüküm bildirenlere atasözleri, ders alınması amaçlanan diğer sözlere de deyim denir. Birer örnek:

Atasözü : "Aç tok halinden bilmez"

Deyim : " Al gididen ver gidiye "

2 Özellikleri :

Şinasî Ebuzziya'nın "Durûb-ı emsâl ki hikmetü'l-avâmdır. Lisânından sâdir olduğu bir milletin mâhiyyet-i efkârına delâlet ider. Durûb-ı emsâl-i 'Osmâniyye ise cümleten manidardır"⁷ dediği atasözlerimiz Türk milletinin maneviyatını yansıtan aynalar gibidir. Bizim millî varlıklarımızdandır, bizim için çok değerlidir, bize çok tesir eder ve inandırıcılığı tartışılmaz. Türk milletinin asırlar boyu yaşadığı tecrübelerden ve bunlara dayalı düşüncelerden kaynağını almıştır. Türk milletinin ortak düşünce,

⁵ Bkz. Kur'ân-ı Kerîm, Yâsîn, Ayet:13

⁶ Türk Atasözleri, Haz;Milli Kütüphaneye Genel Müdürlüğü, s.II

⁷ ŞİNÂSÎ, Ebuzziyâ; Durûb-ı Emsâl-i Osmâniyye, içkapak.

inaniş ve tutumunu belirtir ve ona yol gösterir. Bir atasözü ile müdellel hale getirilen fikir veya davranışın doğruluğu herkesçe kabul edilir, reddedilmez.

Atasözlerinin her biri **birer hikmet taşıyan ve kalıp haline gelmiş sözlerdir**. Büyük küçük her insan onu rahatça kabul eder. Bir vaka veya oluşumun eş veya benzer manasını ihtiva eden halk düşüncesini dile getirir ve mutlaka bir hüküm taşır. **İlk defa kim tarafından söylendiği ve ortaya atıldığı genellikle bilinmez**. Ancak kendilerinden sonra gelecek nesillere ışık tutacağı kesindir. Çünkü hep öyle olmuştur.

Türk kültürünün ve dilinin temel taşlarını ve kaynağını oluşturan atasözlerimiz **biçim ve kavram** bakımından bazı özellikler taşırlar. Bu özellikleri şöyle özetlememiz mümkündür.

- a. **Atasözleri kalıplaşmış sözlerdir**. Bu kalıp onların donmuş biçimidir. Kelimelerin sırası değiştirilemeyeceği gibi kendileri de bir başka kelime ile değiştirilemezler. Mesela, derdini söylemeyen derman bulamaz, sözündeki **derman** yerine **ilaç** kelimesi kullanılamaz.
- b. **Atasözleri kısa ve özlüdür**. Bazen bir iki cümlelik atasözleri de olabilir.
- c. **Sosyal olayları anlatanları vardır** .
(Alacak davacı şahidini eşeğe bindirir)
- d. **Tabiyat olaylarını anlatanları vardır**.
(Mart kapıdan baktırır; kazma kürek yaktırır)
- e. **Öğretici olanları vardır**.
(Öfke ile kalkan ziyan ile oturur)

- f. **Öğüt verici olanları vardır.**
(Bu günkü işini yarına bırakma)

(Bir kere sürçen atın başı kesilmez)

- h. **Bazı inanışları anlatanları vardır.**
(Baykuşun kısmeti ayağına gelir)

Atasözlerimizin bölgelere göre birkaç kalıbının olabilmesi normal karşılanır. Ayrıca bölgelere göre değişik biçimler de almış olabilir. Tarihimizde Türklüğün horlandığı, kötülendiği dönemler de -maalesef- olmuştur. Mesela "Türk'e beylik vermişler, önce babasını asmış" sözü böyle dönemlere ait olmalıdır. Halbu ki bu sözün aslı, hicri ikinci asırda **Küfe**'de yaşamış olan ve maskaralıkları ile tanınan **Cuha** isimli birisi için söylenmiş olan "**Cuha'ya muhtesiblik vermişler evvela atasını haklamış**" sözüdür⁸.

Atasözlerimizde **ustaca bir üslub, büyüleyici ve inandırıcı bir anlatım özelliği** vardır. Asırlardır kullanılageldikleri ve her gün işitildikleri halde **bıkkınlık vermezler** ve tazeliklerini hep korurlar. Bunların içinde çeşitli **söz sanatları** ile süslenmiş olanları da vardır. Edebî sanatlar bakımından özellikleri bulunan atasözlerimizden bazılarını şöyle sıralamak mümkündür:

- **Kısa hikaye** : “ Kurda neden boynun kalındır demişler, işimi ele inanmam da ondan, demiş”.
- **Secî** : “Kâr eden âr etmez.”
- **Cinas** : “Ulu sözü dinlemeyen uluya kalır.”
- **Tevriye** : “Öküzün karnına vurmuşlar, vay arkam demiş.”

⁸ Bkz. İZBUDAK, Velet; Atalar Sözü, s.3-8

- **İstiare** : “Ağaç yaş iken eğilir.”
- **Kinaye** : “Öksüz oğlan göbeğini kendi keser.”
- * **Tezat** : “Güvenme varlığa, düşersin darlığa.”
- **İstifham-ı inkari** :” Erkek arslan arslan da dişi arslan arslan değil mi ?”
- **Hüsn-i talil** : “Üzüm üzümü görerek kararır.”

B. TÜRK KÜLTÜRÜ VE ATASÖZLERİ :

Her milletin atasözleri kendi varlığının ve benliğinin aynası gibidir, o milletin düşüncelerini, yaşayış biçimlerini, gelenek ve göreneklerini yansıtır. Milletlerin duygularını, kılık kıyafetlerini ve hatta zekalarının keskin olup olmadığını atasözlerinden gözlemek ve anlamak mümkündür. Kısaca, atasözleri milletlerin portresini çizer demek uygun olabilir. Velet İzbudak'ın "**Hadis ilminin Buhari'si**" gibi kıymetli olarak nitelediği ve "**en eski atalar sözü kitabı**" dediği ve Hicri 885 tarihinde telif edilen "**Atalar Kitabı**"nın ilk satırlarındaki "**Atalar sözi Kur'ana girmez, yanınca yilişür, pes bu söz ol Söz'e hakikatte bulışur**"⁹ ifadesi atasözlerinin bizler için ne kadar kıymetli olduğunu göstermektedir. Bu kitapta zikredilen ilk dört atasözü , atasözlerinin önemini açık ortaya koymaktadır:

*Ulu sözi yirde kalmaz.

*Ulusun bilmeyen Tanrı'sın bilmez.

*Uluların sözi Kur'ana girmez, illa yanınca yiler.

⁹ Bkz. İZBUDAK, Velet; A.g.e.

***Ulular ögidin tutmayan uluyu kalur.**

Kim tarafından söylendiği bilinmeyen, ancak tarih boyunca dilden dile dolaşarak Türk milletinin ortak malı, ortak değeri olan Atasözlerimizin Türk kültüründeki yerini şu noktalardan hareketle daha iyi anlatmamız mümkün olacaktır:

a. Türk Atasözleri çok eskidir :

Muazzam bir medeniyet tarihi, **en az üç bin yıllık bir dili olan**, doğudan batıya yayılmış, zaman zaman da fireler vermiş ve bugün nüfusu yüz milyonlarla ifade edilen **Türk Milletinin** atasözleri dünyanın en eski, en kıdemli atasözlerindedir. Ancak ne yazık ki bu eskiliği yazılı vesikalarla tevsik etmek bugün için çok zordur. Çünkü Türk Dilinin en eski yazılı belgesi Orhun Abideleridir. Onlar da **sekizinci asra** aittirler. Bu abidelerin metinleri arasında bazı atasözlerinin yer aldığına bazı kitaplarda işaret edilmiştir.¹⁰ Örneğin bu gün "**Ağaç yaş iken eğilir**" ve "**Birlikten kuvvet doğar**" şekliyle bildiğimiz atasözlerimiz, yüzlerce sene önce Orhun abidelerine şöyle kazılmıştır:

**"Yuyka erikli toplagalı uçuz ermiş
Yinçge eriklig üzgeli
Yuyka kalın bolsar toplaguluk alp ermiş
Yinçge yoğon bolsar üzgülük alp ermiş"**¹¹

bu günkü Türkçe ile :

"Birşey yufka iken onu eğip bükme kolay imiş. Birşey ince iken de öyledir. Fakat yufka şey kalınlırsa onu eğip bükme zor olurmuş. İnce kalınlırsa onu eğip parçalamak zor iştir".

¹⁰ Bkz. OY, Aydın; TDV İslam Ansiklopedisi, c.IV, s.44

¹¹ Türk Atasözleri , A.g.e. s.VI

Türk Edebiyatı Tarihinin en önemli kaynaklarından olan **Divânu Lügâti't-Türk**'te üç yüze yakın atasözünün yer aldığı da yine çeşitli kitaplarda ifade edilmektedir.¹² Aradan uzun zaman geçmesi bazı kelimelerin anlaşılmasını güçleştirse de imkansız hale getirememiştir. Bazı örnekler:

***Yığaç ucuna yil teğir, görklük kişige söz gelir.**
(Ağaç ucuna yel değer, güzel kişiye söz gelir)

***Birin birin min bolur, tama tama göl bolur.**
(Birer birer bin olur, damlaya damlaya göl olur)

***Yazıda böri ulusa, evde it bağırtı tartısur.**
(Kırsalda kurt ulusa, evde köpeğin bağırtı sızlar).¹³

b. Türk Atasözleri Bir Hazinesidir :

Türk atasözleri ve deyimlerinin sayısı **on bini** geçmektedir.¹⁴ İlmî, edebî, ahlakî, sosyal pek çok sahada söylenmiş atasözlerimiz vardır. Türk milletinin, tarihin seyri içinde maruz kaldığı olumlu-olumsuz hertürlü olay bir atasözü yardımıyla kolayca aydınlatılabilir. Mesela Türk Devletinin güçlü olduğu zamanların tavrını şu atasözlerinde hissetmek mümkündür:

***Aman diyene kılıç kalkmaz.**

***Elçiye zeval olmaz.**

***At ölür meydan kahr, yiğit ölür şan kahr.**

Devletin **zayıf** düştüğü zamanlarda ise şahsi menfaatlerin ön plana geçmiş olduğu şu atasözlerinden anlaşılmaktadır:

¹² a.g.e. s.VI

¹³ Bkz. İZBUDAK, Velet, A.g.e. s.muhtelif

¹⁴ Türk Atasözleri, a.g.e. s.IX

***Devletin malı deniz, yemeyen domuz.**

***El için yanma nara, yak çubuğunu bak safana.**

c. **Türk Dili**, tarih boyunca **Arapça** ve **Farsça** ile yoğun temastan dolayı bünyesine pekçok kelime ile birlikte atasözleri de katmıştır. Bunlar günümüze kadar kendi dilleri ile kullanılır halde gelmişlerdir. Bazıları :

***Men dakika dukka** (Ar.) / Eden bulur.

***Hayru'l-umuri evsatuha** (Ar.) / İşin en iyisi orta alanıdır.

***Men çi gûyem tanburem çi sazed** (Fa.) / Ben ne söylerim, tanburum ne çalar.

***Eger hahi selamet der kenar est** (Fa.) / Selamet istersen, o kıyıdadır.

d. Bazı **Hadis-i Şerif**'lerin de atasözü gibi kullanıldığı ve çoğu zaman birbirine karıştırıldığı da olmaktadır. Bu karışıklığın, atasözlerine kudsiyet verme maksadıyla çıktığını sanmaktayız:

***el-Aceletü mine'ş-Şeytan.**

***el-Hayaü mine'l-İman** (Halk arasında "el haya ve'l-iman" şekliyle yanlış olarak kullanıldığı tesbitlerimiz arasındadır.)

e. Türk Edebiyatında bazı şairlerin şiirlerinde zaman zaman atasözü kullandıkları ya da ima edildiği bilinmektedir¹⁵:

¹⁵ Bkz. DİLÇİN, Cem; Örneklerle Türk Şiir Bilgisi; s.188

Fazıl : **Viresiye her ki sunar badeye dest**
İki kere olur imiş ser mest.

Şeyhi : **Batıl isteyü Hak'tan ayrıldım**
Boynuz umdum kulaktan ayrıldım.

Bazı şairlerimiz de şiirlerinde belki de vezin zaruretinden Türkçe sözlerin Arapça veya Farsça karşılıklarını kullanarak şiirlerini süslemişlerdir. Ama bu davranışları genellikle beğenilmemiştir.¹⁶

***Kırağı telh badıncanı çalmaz.**

***Beyaz akçe siyah eyyam içindir.**

***Esb-i nermin çiftesi sertîz olur.**

f. Türk atasözü ve deyimlerinden bazılarının tam veya yakın karşılıkları Fransızca'da mevcuttur. Belki başka dillerde de vardır. Bizden mi onlara, yoksa onlardan mı bizlere geçtiği kesin olarak bilinmemektedir. Ancak Türk kültürü ve inançları göz önüne alındığında Türkçeden Fransızcaya geçmiş olabileceği çok muhtemel olan bu sözlerden birkaç tanesini örnek olarak seçtik¹⁷ :

***İl y a remede a tout hors a la mort.**
(Ölümden başka her şeye çare bulunur)

***İl faut battre le fer quand il est chaud.**
(Demir tavında dövülür)

***İl est entre le marteau et l'enclum.**
(Örs ile çekiç arasında kaldı)

¹⁶ Türk Atasözleri; A.g.e. s.XI

¹⁷ A.g.e. s.XII

C. İLK YAZILAN ATASÖZÜ ESERLERİ :

- a. **Orhun Abidelerindeki atasözleri** :Türk atasözlerinin yazıya geçirilmiş en eski örneklerine VIII. Yüzyılda Orhun Abidelerinde rastlanmaktadır.Bu abidelerde 20 kadar Türk atasözünün bulunduğu bilinmektedir.¹⁸
- b. **Dîvânu Lügâti't-Türk** : Bu eserde yer alan atasözlerimiz bizzat Kaşğarlı Mahmud tarafından sav adı ile varılmekte ve şü savda dahi denmiştir ki şeklindeki cümlelerle ifade edilmektedir. Eserde 300 e yakın atasözü yer almaktadır.¹⁹
- c. Yusuf Has Hâcib'in **Kutadgu Bilig'i** ile Edib Ahmed Yüknekî'nin **Atabetü'l-Hakâyık** adlı eserlerinde nazme geçirilmiş pek çok Türk atasözü vardır.²⁰
- d. **Dede Korkut Kitabı** : Bu kitap Oğuz Türkçesi ile söylenmiş Türk atasözleri bakımından oldukça önemli bir kaynaktır.²¹
- e. **Kitâb-ı Atalar** :Yazarı belli değildir.Ancak içindeki pek çok atasözü günümüzde bile kullanılmaktadır. XV.Yüzyıla ait bu yazmayı **Veled İzbudak** bazı açıklamalarla yayımlamış ve sonuna da tıpkıbasımını koymuştur.²²
- f. **Pendnâme** : Güvâhî'nin bu eserinden , Divân Edebiyatı şairlerinin bazılarının da şiirlerinde atasözü ve deyimler kullandıklarını anlamaktayız.Aşağıdaki şü beyitler Güvahî'den seçilmiştir:²³

¹⁸ Bkz.TDV İslam Ansiklopedisi, c.IV,s.44

¹⁹ Bkz.Türk Atasözleri, a.g.e. ,s. muhtelif

²⁰ Bkz. A.g.e. s.muhtelif

²¹ Bkz. TDV İslam Ansiklopedisi, "atasözü" maddesi

²² Bkz. İZBUDAK, Velet; A.g.e.

²³ Bkz. DİLÇİN, Cem; a.g.e. s.188

Bitir bu işi gayre sonra tut yüz
Ki bir koltukta sığmaz iki karpuz

Sonun sanan işinin önün anlar
Önün anlamayan sonunu tanlar

Nasihât edicek dinle uluyu
Kalırsın dinlemez isen uluyu

Yolun üzre eger köprü ola yol
Basuban geçme uluyu budur yol

Edebsizliği kâr edinme kesil
Katı uzanma yorganınca kösül

Bu pendin dinlemedin mi ananın
Ki olmaz oğlu kızı utananın

Kimin kimden ne derdi var birâder
Göbeğin öksüz oğlan kendi keser

Ayak bas olmagıl kendüyü bilmez
Veren alır veren el bil kesilmez

g. **Durûb-ı Emsâl** (Vâcid Efendi) : Bu eser Tanzimat döneminde Atasözleri sahasında basılan ilk eserdir.Eserin sonunda “işbu durûb-ı emsâl risâlesinin tab’ı basmacı Aşir Efendi’nin matbaasında 1275 senesi cümâda’l-ûlâsının evahirinde hitampezîr olmuşdur” denilmektedir. Kitap sahifeleri çeşitli geometrik şekillerle çizilidir ve kullanımı pratik değildir.

h. **Durûb-ı Emsâl-i Osmâniyye** (Şinâsî): Atasözü ve durûb-ı emsâl denilince hemen akla gelen eserdir. İçinde 4004 adet atasözü ve deyim yer almaktadır. Atasözü ve deyimlerin

Fransızca karşılıkları da verilmiştir.İlk baskısı 1280 yılında İstanbul'da yapılmıştır.

- i. **Cümel-i Müntehabe-i Türkiyye -Yahud- Atalar Sözü** (Tekezâde M.Sa'îd): 1311 yılında Dersaadet'te Kasbar matbaasında küçük cep kitabı ebadında basılmıştır.Atasözlerini verirken yer yer Arapça, Farsça ve Türkçe beyitlerle tesbit cihetine gitmiştir.Kullanımı çok rahattır.

C. MÜSTAKİM-ZÂDE VE "DURÛB-I EMSÂL"İ:

1. Orijinalliği :

Müstakim-zâde Süleyman Sadeddîn (1717-1788), XVIII. Asrın yetiştirdiği büyük alimlerden birisidir.Biyografi sahasında **Mecelletü'n-Nisâb**, **Devhatü'l-Meşayih**, **Tuhfe-i Hattâtîn** gibi büyük eserler vermiştir. Hizmetleri sadece biyografi sahasında olmamış Türk Diline ve kültürüne de katkılarda bulunmuştur. Türk Dilinin temel taşlarından olan **atasözlerini** araştırmış,bulduklarını ayıklamış, Arapça harf sırasına göre sıralamış ve "**Hurûf ile Müretteb Durûb-ı Emsâl**" adıyla bizlere kadar ulaşmasına vesile olmuştur.

Türk diline, edebiyatına ve kültürüne hizmet maksadıyla pek çok araştırmacı Türk Atasözleri ile ilgili kıymetli çalışmalar yapmışlardır. Bu araştırmacılar çeşitli kaynaklardan derledikleri atasözlerini tasnif ederek değişik zamanlarda yayımlamışlar ve bizlerin hizmetine sunmuşlardır. Ancak yapabildiğimiz araştırmalarda görebildiğimiz kadarıyla pek çok eserin kaynakları arasında **Müstakim-zade'nin Durûb-ı Emsâl'i yoktur.** Atasözü derleyicilerinden çoğunun Müstakim-zade'den haberdar olmadıkları veya çok yüzeysel bilgilere sahip olduklarını hatta "Huruf ile meretteb Durub-ı Emsal"ın muhtevasını bilmediklerini gördük.Atasözleri

konusunda bir otorite sayılan **Ömer Asım Aksoy** hocamızın eserlerinde, Müstakim-zade'nin zikrettiği birçok atasözüne yer vermemiş olması, onun bile bu kıymetli eseri gereği gibi inceleme imkanı bulamadığı kanaatine varmamıza sebep olmuştur. Üzerinde bu çalışmayı yaptığımız "Durûb-ı Esâl" in İstanbul Süleymaniye Kütüphanesinde bulunan iki nüshası tarafımdan incelenmiş ve karşılaştırılmıştır. Bu incelemelere göre :

- a. **Eserde 449 adet atasözü veya deyim vardır ve bunların 121 tanesi, bu güne kadar yayımlanmış eserlerde²⁴ yer almamıştır.**
- b. Türk atasözleri kitaplarında Türkçeye geçmiş Arapça ve Farsça atasözlerinin bulunması normal karşılandığı halde, Müstakim-zade'nin Durûb-ı Emsâl'inde **hiçbir yabancı atasözü veya deyim yoktur.** Türk dilinin korunması, yaşatılması ve arı kalması uğruna bu titizliği gösterdiği kanaatindeyim.

2. Dili ve Üslûbu :

Müstakim-zade Süleyman Sadeddin'in ve Hurûf ile Müretteb Durûb-ı Emsâl'inin **dili arı ve üslubu sadedir.** Her yaştan Türk insanı onları kolayca anlayacaktır. Ancak ikiyüz elli yıl kadar önce kullanılan ve bugün kullanılmayan veya az kullanılan kelimelere yer vermiş olması tabiidir. Çünkü Türk dili de Türk insanı gibi gelişmeler yaşamıştır. Biz eseri takdim ederken, o günkü okuyuş ve söyleyiş biçimlerini günümüz insanına doğru olarak aktarmaya çalıştık. Ancak elimizdeki nüshalarda bazı kelimelerde imlâ birliğinin olmaması tutarsızlık gibi değerlendirilmemelidir. Biz metne sadık kalmaya çalıştık.

²⁴ Bkz. Yazımın "Faydalanılan Eserler" kısmı.

D. SONUÇ :

Atasözleri ve deyimlerimiz, Türk milletinin yaşadığı veya yaşaması muhtemel olayları anlatan, ibret alınması ve dikkat edilmesi gereken noktalara dikkat çeken, **manevi değeri çok yüksek olan sözlerdir**. Dilimizi onlarsız düşünmek, kullanmak ve geliştirmek mümkün değildir. Velet İzbudak'ın 1936 yılında basılan "**Atalar Sözü**" kitabının önsözündeki şu açıklaması kanaatimizi teyid etmektedir:

" Türk'ü anlamak için malum olan birçok vasıtaların birincisinden sayılan tarihten, hatta Türk'ün kendisinden ve lisânından ve eş'ârından, 'âdâtından ve âsârından ziyâde bence atalar sözü hepsine tercih olunur. Atalar sözü, zaman zaman isti'mâlden sâkıt olan kelimeler ve ta'bîrler değişse bile müfâd ve mazmûnu cihetinden tahrîf kabul etmeyen mübarek naslardır. Çünkü hepsi tevatürle asırlardan beri atalarımızdan bize naklolunmuşlardır."

Atasözlerinin nesilden nesile intikal ederek bu güne kadar gelmiş olması, edebî ve ilmî eserlerde yer almış olması gerekir. Tevatürle nakil böyle olur. Hatta bu sözlerin kökünün eskilere dayanması ve bunlarında belgelenmesi gerekir. Bizim bu çalışmamızla birlikte takdim edeceğimiz eser de böyle bir belge niteliğindedir. 18. yüzyıl ortalarında Müstakim-zade Süleyman Sadeddin tarafından hazırlanmıştır.²⁵ **İçindeki pek çok atasözü, mevcut atasözleri kitaplarında yer almamaktadır.** Bu çalışmamızın yayımlanmasından sonra, inanıyoruz ki Türk insanı yitiğini bulmuş gibi olacaktır. Velet İzbudak:

" Atasözleri her evde bulunacak ve her Türk'ün okuyacağı mukaddes kitaptır. Zaten birçok cümleler hepimizin dilimizde

²⁵ Bkz. YILMAZ, Ahmet; Müstakim-zâde Süleyman Sadeddin, Hayatı, Eserleri ve Mecelletü'n-Nisâbi; Doktora Tezi

dönüp dolaşıyor. Kudsiyeti türlü türlü sebeplerledir. Pek eskiden Türk diyarlarında birçok Peygamberler, hakîmler gelip geçmiştir ve bu elimizdeki atasözlerinin bir kısmı onların mukaddes kitapları müfadıdır. Belki de aynı ayetlerdir. Oğuz türesi dediğimiz kanunların umdeleri de atalar sözü içindedir. Türk türesi, Türk türesi deyip durduğumuz da bunların içinde mevcuttur. Atalar sözü aynı zamanda Türklerin hüviyetini gösterdiğinden birçok sözler, alelhusus, nüshası kadim olursa, tarihin bazı cihetlerini tashih ve bazı cihetlerini de tenvir eyer"²⁶ derken, bir dilci olarak, atasözlerinin Türk kültürüne ne kadar faydalı olabileceğini dile getirmiştir. Yazma eserlerimiz tek tek incelenecek olursa, bu türlü kültür hazinemizin temel taşları birer birer ortaya çıkacak ve eksiklikleri giderilecektir.

²⁶ İZBUDAK, Velet; A.g.e. s.8

E. FAYDALANILAN ESERLER :

1. AKSOY, Ömer Asım; **Atasözleri ve Deyimler** (El Kitabı), Üniversite Basımevi, Ankara 1970 (İkinci Baskı), s. 11-37
2. ÇELEBİ Velet; **Türk Diline Medhal**; Maarif Vekaleti Neşriyatından, Aded 16, Matbaa-i Amire, İstanbul 1339, s. 1-4
3. DİLÇİN, Cem; **Örneklerle Türk Şiir Bilgisi**, TDK Yayınları, Ankara 1983
4. DOĞAN, Mehmet; **Büyük Türkçe Sözlük**, Ülke Yayınları, İstanbul 1994, s.80
5. EREN , Bilal; **Atasözlerimiz**, Cihan Yayınları, Ankara 1983, s.9-11
6. İZBUDAK, Velet ; **Atalar Sözü**, TDK Yayınları, Devlet Basımevi, İstanbul 1936, s. 3-8
7. PEKALIN, Mehmet Zeki; **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, M.E. Basımevi, İstanbul 1983, c.I,s.483
8. ŞİNÂSÎ, Ebu'z-ziyâ; **Durûb-ı Emsâl-i Osmâniyye**, Kostantiniyye, Matbaa-i Ebu'z-ziya, 1302
9. TEKEZADE, M.Said; **Cümel-i Müntehabe-i Türkiyye Yahud Atalar Sözü**, Kasbar Matbaası, Dersaadet 1311, s. 1-4
10. **TÜRK ATASÖZLERİ**; (Hazırlayan: Milli Kütüphane Genel Müdürlüğü), M.E. Basımevi, İstanbul 1971 , c.I-II, s. I-XV

11. **TİMURTAŞ**, Prof.Dr.Faruk Kadri; **Makaleler (Dil ve Edebiyat İncelemeleri)**, Hazırlayan: Mustafa Özkan, TDK Yayınları:693, Ankara 1997
12. Türkiye Diyanet Vakfı **İSLAM ANSİKLOPEDİSİ**; İstanbul 1991, c.IV, s. 44-46
13. **VÂCID**; **Durûb-ı Emsâl**; Aşir Efendi Matbaası (İstanbul) 1275
14. **YILMAZ**, Ahmet; **Müstakim-zade Süleyman Sadeddin Hayatı Eserleri ve Mecelletü'n-Nisab'ı**, A.Ü.Sosyal Bilimler Enst. Ankara 1991 (Basılmamış Doktora Tezi).

II. BÖLÜM : MÜSTAKÎM-ZÂDE'NİN DURÛB-I EMSÂLÎ'NİN YENİ METNİ

A. METİN NASIL HAZIRLANDI ?

1. Nüshaların Tesbiti :

Müstakim-zade Süleyman Sadeddîn'in Durûb-ı Emsâlî'nin İstanbul'da Süleymaniye kütüphanesinde iki nüshası mevcuttur. Bunlardan birisi **Pertev Paşa Bl. 614** numaralı mecmua içinde 13. Risale olarak kayıtlı 215x130, 145x63 mm ebadında 308-316 yapraklar arasında 19 satırla ve **Talîk** hatla yazılmış nüshadır. İkincisi ise **Esad Efendi Bl. 3740** numaralı mecmua içinde 5. Risale olarak kayıtlı 220x140, 159x77 mm ebadında 44-49. Yapraklar arasında 25 satırla ve **Nesih** hatla yazılmış nüshadır. Yeni metin hazırlanırken , farklı yazı karakterleriyle yazılmış olan ve istinsah tarihleri ile müstensihleri belli olmayan bu iki nüsha birbiriyle karşılaştırılmıştır.

2. Atasözlerinin Tertibi :

Durûb-ı Emsâl'deki atasözleri ve deyimler adı üstünde huruf ile mürettebdir. Ancak Arap alfabesine göre sıralıdır. Biz çalışmamız sonunda bu atasözlerini **Türk alfabesine göre ve bilgisayar ortamında yeniden sıraladık.**

B. YENİ METNİN TAKDİMİ :

Müstakim-zade Süleyman Sadeddin tarafından 18. Yüzyılda yazılan **Durûb-ı Emsâl'in yeni metni Türk alfabesiyle ve transkripsiyon işaretleri kullanılarak hazırlanmış ve sadeleştirme yapılmamıştır.**Böylece atasözlerimizin ikiyüz seneden daha fazla bir zaman önceki söyleniş biçiminin korunması amaçlanmıştır. Ayrıca her atasözüne bir sıra numarası verilmiştir. Günümüzde matbu kitaplarda yer almamış olan atasözü ve deyimlere ise özel işaret konulmuştur.

HURÛF İLE MÜRETTEB DURÛB-I EMSÂL
(YENİ METİN)

A

1. Acı acıyı basdırır.
2. Acı badılcanı gırağı çalmaz.²⁷
3. Aç ayı oynamaz.
4. Aç ilen eceli gelen söyleşür.
5. Aç tavık kendini arpa anbarında görür.
6. *Aç tok hâlimden bilmez.* *²⁸
7. Adımına harâm katmaz.
8. Ağaca çıksa pâbûci yerde kalmaz.²⁹
9. Ağır basar yeyni kalkar.
10. Ağrımayan baş yastığı istemez. *
11. Ağzı eğri ensesinden bellüdür.
12. Ağzıyla kuş tutsa inanmazlar.

²⁷ Esat Ef.Nüşhası: Acı bazıcanı gırağı çalmaz

²⁸ İtalik dizilerek sonuna yıldız konulan atasözleri “Faydalanılan Eserler” kısmında belirtilen kitaplarda yer almamaktadır.

²⁹ Esad Ef. Nüşhası: Ağaca çıksa pâbûşi yerde kalmaz

13. Ahşam kul,sabah savul.
14. Ahşamın hayrından sabahın şerri yegdir.
15. Ak akçe kara gün içündür.
16. Akacak kan tamarda turmaz.³⁰
17. *Akçen var ise Haleb senin kulündür. **
18. *Akçeyi viren çalar düdigi. **
19. 'Akıl yaşta degil başdadır.
20. 'Akılsız dostdan 'akıllı düşmen yegdir.
21. *'Akla gelen başa dahi gelür. **
22. *Al gididen vir gidiye. **
23. *Alacak da'vâcı şâhidini eşege bindirir. **
24. Alan satandan umar.
25. Âlet işler el ögünür.
26. Altun adını bakır eyledi.
27. 'Araba devrilince yol gösteren çok olur.
28. 'Arafe günü yalan söyleyen bayram günü yüzi kızara.³¹

³⁰ Esad Ef. Nüshası: Akaç kan tamarda turmaz

³¹ Esad Ef. Nüshası: 'Arafe günü yalan söyleyen bayram kızara.

29. *Arık etin çorbası dadsız olur. **
30. 'Ârife bir gül yeter.
31. *Arığ atlamaz, köpri geçmez. **
32. Arpacı kumrısı gibi düşünür.
33. *Arslan enigin yedirmez. **
34. 'Âşık Bağdad irak değil.
35. 'Âşıkın kuşca cânı var. *
36. At binenin, kılıç kuşananın.
37. At depişür eşek ölür.
38. Ateşe ursan tütünü tütmez.
39. Ateşle oyun olmaz.
40. Atılan ok geriye dönmez.
41. *Atın dinci, yigidin genci. **
42. Atta karın, erde burun.
43. Attan düşen ölmez, eşekden düşen ölür.
44. 'Avret sözi tokuzda bir. *
45. Ayağını yorganına göre uzat.

46. 'Ayıpsız yâr isteyen yârsız kalur.
47. *Ayunun yetmiş iki beyiti var ahlat üzerine.* *
48. *Ayuya felek kaval çaldırır.* *
49. Az tama' çok ziyân.
50. Azacık aşım gavgâsız başım.
51. Azı bilmeyen çoğı hiç bilmez.
- B**
52. Bal demekle ağız tatlı olmaz.
53. Bal tutan parmagın yalar.
54. Balık başdan kokar.
55. Baltada var sapda da.³²
56. Baskısız tahtayı yel alır.
57. Baş gidince ayak pâyidâr olmaz.
58. *Baş gövdeyi götürür.* *
59. Baş yarılır börk içinde, kol kırılır yen içinde.
60. Baş yazısın görür.
61. *Başdan murâd olan beyindir.* *

³² Esad Ef. Nüshası: Baltada da var sapında da .

62. Başına gelen başmakçı.
63. *Başdan kıça doğru hayır yok.* *
64. Begden gelen begdir.
65. Besle kargâyı gözin oymaga.
66. Beş barmak bir degildir.
67. Bıçak kemüğe tayandı.
68. Biçâre katır mefte satıldı semeriyle (?).
69. *Bildiği yanıldığına degmez.* *
70. Bin işçi bir başçı.
71. Bin tezgahda bezi var.
72. *Bir parmağıyla deryâyı bulandırır.* *
73. Bir çiçekle yaz olmaz.
74. Bir gören bir getüren.
75. Bir koyundan iki deri çıkmaz.
76. Bir parmak bal olduk.
77. Bir sürçen atın başı kesilmez.
78. *Birini bilmeyen beşi bilmez.* *

79. *Birini bilür birini bilmez.* *
80. Bize lo lo lo .
81. Bize yâd el de bir, zahman da bir(?).
82. Borçlı ölmez benzi sararır.
83. Boride pişrev olmaz.
84. Boş ite menzil olmaz.
85. Boş torba ile at tutulmaz.
86. Boynuz ararken kulaktan çıkar.
87. Büyük başın büyük ağrısı olur.

C

88. Câmî ne kadar büyük olsa imâm bildigin okur.
89. *Cebini yılan sokmuş.* *
90. Cin tutana bir nüsha.
91. Cömerd ile nekesin harcı bir(?).
92. *Cühelânın Ebu's-su'ûd'ı.* *

Ç

93. *Çabuk hırsız ev sahibini şaşırır.* *

94. Çatal kazık yire geçmez.
95. Çerağ dibi karanlık olur.
96. Çiftçi yağmur ister, yolcu kurak.
97. Çıkmadık canda ümîd var.
98. *Çîner tükürir yoldaşdan kalmaz. **
99. Çingâne çalar kürd oynar.
100. *Çingâne öninde perende olmaz. **
101. Çoban armağanı çam sakızı.
102. Çocuk ağlamadıkça meme vermezler.
103. Çok bilen çok yanılır.
104. Çok naz 'âşık usandırır.
105. Çok yaşayan bilmez, çok gezen bilir.
106. Çoklığa tarı saçılmaz.
107. *Çölmek yuvalandı kapağın buldı. **
108. *Çürük akçe ile harifâneye girme . **

D

109. Dadanmış kudurmuşdan azgundur.

110. Danışan tağ aşmış.
111. *Da'vâ kocamaz.* *
112. Da'vâcî kâdî olunca yardımcın Allah ola.
113. Da'vâsını bilmeyene şâhid olma.
114. *Degme serhûşa kendi yıkılır.* *
115. Delikli taş yirde kalmaz.
116. Delüye kalem olmaz.
117. Delüye taş andırma.
118. Delüye taş urma.
119. Delüden uslı haber.
120. Denizde balık pazâr ider.
121. *Denize taş atan sadâsına bakmaz.* *
122. *Derd bir olsa kim ağlar.* *
123. Dereden depeden söyler.
124. Deryâyâya düşen yılanâ sarılır.
125. *Destûrsız turmân çalma.* *
126. *Deve kulağından aksamaz.* *

127. Deveden büyük fil var.
128. Deveye hendek sıçradır.
129. *Deveye kazzazlık yakışmaz.* *
130. *Deveyi gör kemi küçüğü bile (?)*. *
131. Deveyi havudı ile yutdı.
132. Deveyi yardan uçuran bir tutam otdır.
133. Devletlüye dokun geç, fukarâdan sakın geç.
134. Dil yâresi onulmaz.
135. Dilde niyâz, elde piyaz.
136. Dilgûnın gezüp varacağı kürkçi dükkâmıdır.
137. Diligû dilgûlûğın bildirince post elden gider.
138. Dipsiz kile boş anbar.
139. Dost başa bakar düşmen ayağa.
140. *Dost dost , mu'âmele dürüst.* *
141. Dost ile ye iç alış-veriş itme.
142. Dostdan zarar gelmez.
143. Döngel ile oruç tut.

144. Düğünde surnaya, hamamda kurnaya.

145. Düş uyhudan sonra olur.

E

146. Ecelsiz kul ölmez.

147. Edebsizden yüzün satun al.³³

148. Eden bulur , inleyen ölür.

149. Eger abdâl eger derviş; akçe ile biter her iş.

150. *Ekâbirde gönül olmaz.* *

151. *Eksik olmaz yallıların savaşı.* *

152. *El arkası perde.* *

153. El attığı taş uzak gider.

154. *El elde baş başda.* *

155. El elden üstündür.

156. El eli yur, el de yüzi yur.

157. El elin ayinesidir.

158. El için ağlayan gözsiz kalur.

³³ Esad Ef.Nüşhası: Edebsizden yüzün suyun satun al.

159. El ile gelen düğün bayram.
160. *El ipi ile kuyuya inme.* *
161. El yumruğı yemeyen kendi yumruğın boğazalan amrudi sanur.
162. Elciye zevâl yok.³⁴
163. Elden gelen öğün olmaz, o da vaktinde bulunmaz.
164. *Engelden döngel yenmez.* *
165. Er lokması er karnında kalmaz.
166. Er ol baş yar.
167. Er olan etmegini taşdan çıkarır.
168. Er olan meydâne gelür.
169. Er ölür adı kalur, at ölür meydânı kalur.
170. Erenlerin sağı solı olmaz.
171. Erkek eşegin anırmazı olmaz.
172. *Erlük üçdür; ikisi kaçmak, biri görünmemek.* *
173. Erteye kalan kazâdan korkma.
174. Eski dost düşmen olmaz.

³⁴ Esad Ef. Nüşası : Elçiye zevâl yok.

175. Eski şehre yeni 'âdet.
176. Esrek devenin çulı eğri olur.
177. *Eşege binmek sünnetdir,lâkin 'aksine degil. **
178. Eşegi düğine okumuşlar; ya su eksik ya odun.
179. Eşegin cânı acıdıkdâ atı geçer.
180. *Eşegin kazancı at içündür. **
181. Eşegin kocamağla tavlâ başı olmaz.³⁵
182. Et her ne kadar arık olsa etmek üstünde yakışur.
183. Et kanlı, yiğit canlı gerek.
184. Etmegin büyügi hamurın çoğındandır.
185. Ev alma konşı al.
186. *Ev tanası öküz olmaz. **
187. Evvel selâm sonra kelâm.

F

188. Feleğe kelek dimez.

³⁵ Esad Ef. Nüshası: Eşek kocamağla tavlâ başı olmaz.

G

189. Giceler yüklidir, neler toğırır.
190. Geldi kazzâz, gitdi bezzâz.
191. *Gelme gelme, dönme dönme.* *
192. Gelmek irâdet, gitmek icâzet.
193. *Gönlinden kûh-ı key.* *
194. Gönül kimi severse güzel odır.
195. Gönülden gönüle yol var.
196. *Gönüle giren çıkmaz.* *
197. Görinen köy kılağuz istemez.
198. Göz görmeyince gönül katlanır.
199. Gözden irâg olan gönülden irâg olur.
200. Göze yasâg olmaz.
201. Gözlüye gizli olmaz.
202. Gülini seven dikenini de sever.
203. *Gün günden kutludur.* *
204. Gün toğmadan neler toğar.

H

205. *Hak ayınca olur azalmaz.* *
206. Haleb onda ise arşun bunda.
207. Hamâma giren terler.
208. Harman sonı dervişlerin.
209. Hasımın karınca ise de merdâne bil.
210. Haydan gelen huya gider.
211. Hayır san işin, hayır gelsün başına.
212. Hazır mezârın ölüsi.
213. *Hem da'vâcı hem şâhid.* *
214. Hem kel hem fudûl.
215. *Her kişi ekdiğini biçer.* *
216. *Her kişinin başına devlet kuşu konmaz.* *
217. *Her kişinin vezn-i tab'ı sarığından bellüdür.* *
218. Her koyun kendi bacağından asılır.
219. Her kuşın eti yinmez.
220. *Her ne gelür câne gelür tene nedir tene ne?* *

221. Her sakaldan bir kıl.
222. *Her zaman humâr olmaz.* *
223. *Her ziyân bir fen, ne ziyân döğünür ne fen.* *
224. *Hocayı teneşür bilir.* *
225. Horus çok olunca sabâh geç olur.

İ-I

226. ‘İbâdet mahfi, kabâhat mahfi.
227. İçinden pazarlıdır.
228. *İftirâ peygamberlere olagelmiş.* *
229. İki canbâz bir ipde oynamaz.
230. İki çıplak bir hamânda yaraşır.
231. İki el bir baş içündür.
232. İki gönül bir olunca samanlık seyran olur.
233. İki karpuz bir koltuğa sığmaz.
234. İki sakîmden bir müstakîm.
235. *İlk unutulmaz.* *
236. İlk uran okçidir.

237. İmâm evinden aş, ölü gözinden yaş.
238. İnsân alacası içinden.
239. İpe un serdi.
240. Isıramadığın eli öp.³⁶
241. İslanmışın yağmurdan pâki yok.
242. *İsteyen Mevlâ'sın bulur.* *
243. *İş odır kim Allah onara.* *
244. *İşık ışığı tekkede hacı hacıyı Mekke'de.*³⁷ *
245. *İşin bilen yanılmaz.* *
246. İşin eyüsi altı ayda çıkar.
247. İt dişi donuz derisi.
248. İt sürü akça kazan.
249. İt ürer kervan geçer.
250. İte inân yok.

K

251. Kanbersiz düğün olmaz.

³⁶ Esad Ef. Nüshası : Isıramadığın eli öp.

³⁷ Bu atasözü Pertev Paşa Nüshasında yoktur.

252. Kanı kan ile yumazlar, kanı su ile yurlar.
253. *Karadan 'âlet onarma.* *
254. Karda gez, iz belürtme.
255. Karınca kaderince.
256. Kartala bir ok tokunmuş, yine kendi yelesinden.
257. Kavilsiz giren haksız çıkar.
258. *Kayıtlıya sahbet harâm.* *
259. *Kâz kâz ile bâz bâz ile.* *
260. *Kazan kazana dibin kara dimiş.* *
261. Keçiye canı kaysı, kasaba yağı kaysı.
262. Kedi ne budı ne .
263. Kedinin buruklığı samanlığa degdir.
264. Kelin dermânı olsa kendi başına olurdu.
265. Kelle sağ olsun.
266. Kem akçe, kem söz sahibinindir.
267. Kenarın gör bezin al, anasın gör kızın al.
268. Kendi çalar kendi oynar.

269. Kendi düşen ağlamaz.
270. Kendi yağıyla kavrılır.
271. Kepenek altında er yatar.
272. *Kibârda söz bir olur.* *
273. *Kibârın gönli olunca fukarânın canı çıkar.* *
274. Kılıç kınını kesmez.
275. Kimin 'arabasına binerse ânın türkisini söyler.
276. Kırk gün tavık olmakdan bir gün horus olmak yegdir.
277. Kırk serçeden bir börek olmaz.
278. *Kırk yıl yırak bir gün gerek.* *
279. Kırlangıç bir zararsız kuşdur dirler, anı civid ekene sor.
280. Kişi düşdiği yerden kalkar.
281. Kişi itdiğiinden utanur.
282. *Kişi taklîd ile tahkîke irer.* *
283. Kişi yakdığı çerağ üstüne pervâne gerek.
284. *Kişinin 'ırzı kanı bahâsıdır.* *
285. Kıy akçeye, gir bahçeye.

286. Konşının tavığı konşuya kâz görünür.
287. Konuk umduğın yimez bulduğın yir.
288. Korhu bekler tağları.
289. Korhulı düş hayırlıdır.
290. Korkan bezirgân hayır etmez.
291. Koyun bulunmadığı yerde keçiye Abdurrahman Çelebi dirler.
292. *Köpeğin çakşırı olmaz . **
293. Köpeksiz köy buldı degneksiz gezer.
294. Kör ölüir bâdem gözli olur.
295. Kurda niçün boynın kalındır dimişler, işim ele inanmam dimiş.
296. Kurıdan kurıya nesne bulaşmaz.
297. Kuru ağaca kan sürer.
298. *Kuru kafaya gem urmuş. **
299. *Kuru söz karın toyurmaz. **
300. *Koş koş da bükerken al . **
301. Kutlu gün toğışından bellüdüir.

L

302. Leylegin ömri laklakla giçer.

M

303. *Mâ-cerâmız dahi çok su getirür.* *

304. *Melemen ovası deniz yalı.* *

305. *Meyhâneci gazel almaz.* *

306. Minâreyi çalan kılıfını hazırlar.

307. Mızrâk çuvala sığmaz.

308. *Muhanatı koma yarar idersin.* *

309. Mühür kimde ise Süleyman odır.

N

310. Nasîbin var ise gelür Yemen'den.

311. Ne bal oldu ne mum.

312. Ne karanlıkda yat, ne kara düş gör.

313. Ne sanursan eşine hep başına gelse gerek.

314. Ne şiş yansun ne kebâb.

315. Ne virirsen elinle o gider seninle.

316. Nefsin elvirirse borî-zen ol.

317. *Ni'meti hor gören hor olur.*³⁸ *

318. *Ne buldık ne yavukladık.* *

O

319. O çamlar bardak oldu.

320. *Ok tamâm kabza tamâm.*³⁹ *

321. *Okın atdı, yayın basdı.* *

322. *Okını ilerüde arar.* *

323. Orduda sarı çizmeli.

324. 'Osmânlı tavşanı 'araba ile avlar.

Ö

325. Öksüz oğlan göbegini kendi keser.

326. Öküze boynuzu yük değildir.

327. *Öldürdüğü çok, mezârı yok.* *

328. Ölme eşegim yonca bitince.

329. Ölme,yitme, kapumdan gitme.

³⁸ Esad Ef. Nüshası: Ni'meti horın gören hor olur.

³⁹ Esad Ef.Nüshası : Ok tamam kısa tamam.

330. *Ölmek yegdir nâ-merde muhtâc olmakdan.* *

331. *Ölünün vasîsi, dirinin vekîli.* *

332. Ölüye ağlamaz, diriye gülmez.

P

333. Piş-keş atın dişine bakılmaz.

334. Pişmiş aşâ sovuk su.

S

335. Sabrın sonı selâmet.

336. Sabır ile koruk halvâ olur.

337. *Sağ söz sipâhîye çürük tımârdan yegdir.* *

338. Sağır için iki kerre kâmet olmaz.

339. Saman altından su yürüdür.⁴⁰

340. Sandığım kutu kapağı imiş.

341. *Sarı kabakda sarı yağ.* *

342. *Sarp sirke kabına zarar ider.* *

343. Serçeden korkan taru ekmez.

⁴⁰ Esad Ef. Nüshası : Saman altından suyu yürüdür.

344. Serçeye çibık bere.
345. Sermayeyi kediye yükletdi.
346. *Sikkeyi mermerde kazdır. **
347. Sinek murdâr degil, mi'de bulandırır.
348. Solağına tavul çalar.
349. Sora sora Ka'be bulunur.
350. *Sovuk demür dögülmez. **
351. Söyleyeni ko, söyledeni gör.
352. *Söz ayağıyla gelir. **
353. Söz sözi açar.
354. *Su akdığı yere yine akar. **
355. Su bulanmadıkça turulmaz.
356. Su bulunmadığı yerde teyemmüm eyle.
357. Suya varmadan çemrenme.
358. Suyu bardakda, gemiyi çardakda.

Ş

359. Şaşgın ördek başın kor, kışın talar.

360. *Şeker suya mı düşdi.* *

361. Şerî'at kesdiği parmak acımaz.

362. Şeyhi uçıran mürididir.

T

363. Tağ tağa kavuşmaz, âdem âdeme kavuşur.

364. Tağ üsti bağ.

365. Tağ yürümezse abdâl yürür.

366. Tağdaki gelür bağdakini kovar.

367. *Tağları ger.* *

368. Tahta çürük mih tutmaz.

369. *Takke başı sıkı.* *

370. Tama'-kâr var iken müflis aç kalmaz.

371. Tamdan düşenin hâlini düşmeyen bilmez.

372. Tamlıya tamlıya göl olur.

373. Tanrı'dan karkmıyandan kork.

374. Tarhuncıya tarhun satar.

375. Tavşan tağa küsmüş.

376. *Tavşana kaç, taziya tut dir.* *

377. Tavulın sesi uzaktan hoş gelir.

378. *Tehevürle kalkan ziyân ile oturur.* *

379. Tekkeyi bekleyen içer çorbayı.

380. T z binen t z iner.

381. Toğdı boğmağa yaramaz.

382. Toğmadan oğlana huft n.

383. Tokuz abd l bir kaşıkla ge in r.

384. *Tokuz koz görmedikçe bir taş atmaz.* *

385. Tokuz kurda bir koyun.

386. Tutulmayan uğrı begden doğrı.

387. *Türk işi  d n e olur.* *

U

388. Uğrı ol ins fi elden koma.

389. Ummadığın taş baş yarar.

390. *Unsuz evin hamurın olur.*⁴¹ *

⁴¹ Esad Ef. Nüshası: Unsuz evin hamurın olur.

391. *Urabunı uca degdir . **

392. Utananın oğlı kızı olmaz.

393. Uyumakla menzil alınmaz.

394. Uyur yılanın kuyruğına basma.

Ü

395. Ürmek bilmeyen kelb koyuna kurt getirür.

396. Üzüm üzümü görerek kararır.

V

397. *Vakıf dibek mülk olmaz. **

398. Vakitsiz horus ötmez.

399. Var evi kerem evi.

400. Var kuvveti pazûye getürdi.

401. Vıracağın 'Ayn-tâb, yeyeceğin peknez.

402. Varın viren yâd olmamış.

403. Viren eli kesmezler.

404. Viresiye řarab ićen iki kerre ser-hoř olur.

Y

405. Ya deve, ya deveci.
406. Yağırı olan kocunur.
407. Yağmurdan kaçarken toluya uğradı.
408. *Yağmurlı günde taviğa su virilmez.* *
409. Yalancının evi yanmış kimse inanmamış.
410. *Yalancının yüzi kara.* *
411. Yalınız elin sesi çıkmaz.
412. *Yan Kel Hasan.* *
413. Yanlış hisâb Bağdad'dan döner.
414. Yapı taşı yapudan kalmaz.
415. Yar yıkıldığı gün tozar.
416. Yarınki kazdan bugünkü tavık yegdir.
417. Yatan kurtan gezen dilgû yegdir.
418. Yavaş atın depmesi yavuz olur.
419. Yazıcı başına kem yazı yazmaz.
420. Yelkeni suda.

421. *Yenide kâr 'ayıb degildir. **
422. Yenilen oyuna toymaz.
423. *Yer demür, gök bakar. **
424. Yer pek, gök yüksek.
425. *Yer yerden kuvvetlüdür. **
426. Yerdeki yüzi basmazlar.
427. Yerin altı var ise üsti de var.
428. Yerin kulağı var.
429. *Yerin otlusundan kutlusu yegdir. **
430. *Yeşile basma , kamama kandil asma . **
431. Yıkılan yıkılanı sever.
432. *Yılar, onmaz. **
433. *Yıldıza kemend atar. **
434. Yirin altı üstü olmaz.
435. Yırtıcı kuşın 'ömri az olur.
436. Yiyen bilmez toğrayan bilir.
437. Yoğurdum karadır der bulunmaz.

438. Yol eri yolda gerek.
439. Yolca giden yorulmaz.
440. Yumurta alan sarısın bulamaz.
441. Yuvarlanan taş yosun tutmaz.
442. Yüğrük at yemini kendi artırır.
443. *Yük pâcından ağlamaz.* *
444. Yükün tut pâcın al.
445. Yüz yüzden utanur.

Z

446. Zerde te'vîl götürmez.
447. Zor ile güzellik olmaz.
448. Zor oyunu bozar.
449. *Zorla koyuna giden köpekden hayır yoktur.* *

